

kých údajů, které našim hospodářským pracovníkům umožňují provést srovnání podmínek, za kterých je uskutečňován pohyb spotřebního zboží v SSSR a ČSR. Mnohé číselné údaje z posledních let poslouží dobře i pracovníkům ekonomické propagandy. To je v podstatě hlavní přínos sborníku. Publikace však nespĺnila očekávání potud, pokud měla představovat ucelenou práci, jak konečně naznačuje i sám její název. Jednotlivé stati, i když jsou psány podle stejného schématu, nejsou voleny tak, aby sborník odpovídal na hlavní otázky vývoje sovětského obchodu v jejich vzájemné jednotě. Ve většině statí převládá výčet hospodářských faktů, zpracovaných namnoze popisnou metodou bez důkladného hodnocení. Mimo nepatrné výjimky je v práci značně opomenut komplex teoretických ekonomických otázek, jejichž řešení při rozvoji socialistického řádu v SSSR mělo nesporný vliv na vývoj úsekové ekonomiky obchodu a tím i na samu obchodní praxi. Nedostatky v celkové koncepci i v pojetí jednotlivých statí snižují jistou měrou význam sborníku i jeho přínos k soudobé ekonomické literatuře.

Vítězslav Řiháček

Základy analýsy kapitalistické výroby. (François Quesnay: *Ekonomická tabulka a jiné ekonomické spisy*, SNPL Praha, 1958, přeložil Dr Vojtěch Zamarovský).

Letos uplynulo 200 let od vydání slavné *Tableau économique* francouzského ekonoma François Quesnaye. Při této příležitosti byl vydán v češtině první výbor z jeho prací. (Doposud byly česky otištěny pouze dvě drobnější Quesnayovy práce, a to hesla „Obilí“ a „Pachtýři“ z francouzské *Encyclopedie aneb Racionálního slovníku věd, umění a řemesel*, SNPL Praha, 1954.) Kniha obsahuje šest statí: Rozbor ekonomické tabulky; Všeobecné zásady ekonomického řízení zemědělské země; Ekonomické problémy; O průmyslu, obchodě a sterilní třídě; Poznámky o peněžním úroku; Dopisy pachtýře a pozemkového vlastníka. Otištěné práce jsou vhodně vybrány i uspořádány a podávají ucelený přehled o Quesnayových názorech.

Politickou ekonomii se Quesnay začal zabývat ve značně pokročilém věku jako dvaadešátiletý muž. V této době byl již proslulý svými pracemi z lékařství a měl význačné společenské postavení „prvního rádňého lékaře Jeho Veličenstva Ludvíka XV.“ K národohospodářské problematice přivedla Quesnayho špatná hospodářská situace Francie v polovině 18. století. Quesnay se nechce spokojit pouhým léčením markýze de Pompadour a zpracovává recept pro „vyléčení“ Francie. Tímto receptem je „tableau économique“, v kterém je stanovena diagnosa, podle níž je třeba „léčit“ reformami seshora neduživé předrevoluční francouzské hospodářství. Ludvík XV. důvěřoval zřejmě diagnosám svého lékaře, a proto sám provedl první obtahy *Analyse du Tableau Économique*. Dílo vyšlo pouze v několika málo exemplářích a přes značný ohlas Quesnayových názorů v té době upadlo brzy v zapomnění. Zapomnělo se na ně jak v tehdejší francouzské hospodářské politice, tak i v pozdějším vývoji politické ekonomie. Z temnoty zapomnění „vytáhl“ Quesnayovy názory teprve Marx, který také dokázal vysvětlit „ekonomické tableau“ — „tuto sfingu, která zůstávala nerozřešitelná pro celou novodobou ekonomii (Engels, *Anti - Dühring*, Svoboda Praha, 1949, str. 16 a Marx-Engels, *Dopisy o Kapitálu*, SNPL Praha, 1957, str. 369).

Při zobrazení ročního reprodukčního procesu v „ekonomickém tableau“ vychází Quesnay z myšlenky „přirozeného řádu“. Hospodářský život pojímá jako přírodní proces. Svůj ekonomický systém buduje na poznanku o ekvivalentnosti směny, která právě odpovídá „přirozenému řádu“. Rovné hodnoty se směňují za rovné hodnoty. Hodnota je určována výrobními náklady. Směna nemůže tedy být zdrojem bohatství. Tím je podlomena merkantilistická teorie a Quesnay správně přenáší ekonomické zkoumání ze sféry oběhu do sféry výroby. Za výrobu však považuje pouze zemědělství. V průmyslu se nevytvoří, neboť bohatství, tam se pouze „vydělává“. Zisk průmyslníka je odměnou za vedení podniku zahrnutou do výrobních nákladů. Pouze v zemědělství se vytváří více, než bylo do výroby vloženo. V zemědělství se násobí bohatství, v průmyslu jen sečítává. Průmysl spojuje již vytvořené suroviny ve výrobek. V zemědělství dochází k „tvoření“, protože tam pracuje sama příroda. Přebytek vytvořeného nad vloženým je tzv. čistým produktem. V tomto „čistém produktu“ zkoumá Quesnay vlastně nadhodnotu, i když jde pouze o jednu z forem nadhodnoty. Náklady výroby dělí na „roční zálohy“ a „původní zálohy“. Správně tedy rozlišuje dvě části produktivního kapitálu. Při zkoumání procesu reprodukce vychází z existence tří společenských tříd. Dělení společnosti na třídy vyvozuje z ekonomiky. Jde především o tzv. produktivní třídu, do které zahrnuje všechny osoby činné v zemědělství, dále o třídu vlastníků žijící z bezpracných důchodů a o „sterilní třídu“, tj. příslušníky těch odvětví národního hospodářství, v kterých se netvoří „čistý produkt“. Quesnay správně analyzuje oběh společenského produktu jako oběh mezi různými třídami. Při rozboru pro-

cesu reprodukce používá metodická východiska odpovídající povaze látky. Rozehráá prostou reprodukci, počítá se stálostí cen, abstrahuje od zahraničního obchodu a bere společenskou výrobu v celku.

Quesnay napsal z politické ekonomie poměrně málo prací. Nepůsobil však pouze svými pracemi. Seskupila se kolem něho celá plejáda ekonomů, kteří vytvořili první „ekonomickou školu“. Nazývali se ekonomisté a později byli nazýváni fysiokraty, a to podle termínu, který použil jeden z příslušníků této školy Dupont de Nemours v názvu výboru z Quesnayových prací (*Physiocratie ou constitution naturelle du gouvernement le plus avantageux au genre humain*, 1767). Quesnayovi žáci vysoce oceňovali názory svého učitele. Mirabeau starší napsal, že pravý základ společenského zřízení byl dán třemi velkými objevy: vynálezem pisma, objevem peněz a Quesnayovým „tableau économique“. Politická ekonomie byla v té době na versaillském dvoře módou, takže vedle Quesnayových žáků chodily do podkrovní versailského zámku poslouchat Quesnayovy názory i dvorní dámy. Quesnay však značně postarádal odporce pro své názory, a proto sám psal předstrávané útoky proti svému systému a pak je vyvracel. (Jde o *Pojednání o výhodách průmyslu a obchodu a o plodnosti třídy považované za sterilní*, uvedený výbor z Quesnayových spisů, str. 104.)

„Tableau économique“ má řadu nedostatků a je již dávno překonáno. Dokonce i z Quesnayova hlediska má některé chybné předpoklady a závěry. Bylo by snadno vyvracet dávno vyvrácené omyly fysiokratů a ukazovat nutnou historickou omezenost jejich názorů. Jde však především o to poznat klady a význam fysiokratů pro vývoj politické ekonomie i pro vývoj společenský.

Fysiokraté značně přispěli k rozvoji politické ekonomie jako vědy. Podstatnou jejich zásluhou je provedení analýsy kapitálu, i když v historicky omezeném rámci. Francouzský lékař a ekonom, fysiokrat Quesnay, spolu s anglickým lékařem a ekonomem Pettym se právě proto stali nositeli velmi čestného titulu „otcové politické ekonomie“. Quesnayovi, hlavně fysiokratů, jak ukázal Marx, přísluší tento titul tím více, že Quesnay jako první podal metodický a ucelený výklad kapitálu a kapitalistického výrobního způsobu a že neprováděl tento výklad pouze příležitostně jako Petty. (*Dopisy o Kapitálu*, I. c., str. 242). Fysiokraté podlomením merkantilistické teorie, že zisk vzniká z oběhu, položili základy k analýze kapitalistické výroby. Provedli v ekonomickém zkoumání rozhodující obrát o oběhu k výrobě. Přitom formy výroby zkoumají materialisticky, i když nehistoricky, jako „formy vyplývající z přírodní nutnosti samé výroby, nezávislé na vůli, politice atd.“ [K. Marx, *Teorii přibavočnoj stóimosti* (IV tom *Kapitálu*) I, GIPL, Moskva 1954, str. 10]. Fysiokraté správně abstrahují od vnějších neekonomických okolností. Zkoumají výrobní vztahy v „čisté podobě“. V tom je velký metodický přínos odstraňující subjektivismus z politické ekonomie. Stanovili řadu správných předpokladů pro zkoumání procesu reprodukce a geniálně zobrazili tento proces v „ekonomickém tableau“. Pokusili se analyzovat podstatu nadhodnoty, i když pro ně existuje v jediné formě jako renta. Podle tohoto hlediska určili odpovídající kritérium pro produktivní práci. Obrátili pozornost k produktivnímu kapitálu a analysovali tento kapitál.

Přestože fysiokraté byli těsně spojeni s vládnoucí feudální třídou, jejich názory působily proti této třídě a staly se součástí ideové přípravy francouzské buržoasní revoluce. Fysiokraté si neuvědomovali, že vypracovali „první systematickou koncepci kapitalistické výroby“. Marx o tom vhodně poznamenává: „Nálepka soustavy se liší od nálepek jiných zboží mimo jiné tím, že napaluje nejen kupce, ale často i prodavače. Sám Quesnay a jeho nejbližší žáci věřili ve svou feudální firmu tak, jako v ni dosud věří naši školometi“ (Marx, *Kapitál*, II, SNPL Praha, 1955, str. 376).

Výbor z Quesnayových prací významně doplňuje poměrně chudou řadu česky vydaných knih z dějin ekonomických teorií. Studium Quesnaye a dějin ekonomického myšlení vůbec přináší pro práci v politické ekonomii mnoho podnětů a metodických pokynů. Přispívá i k lepšímu znalostem marxistické ekonomie, kterou nelze hluboce zvládnout bez důkladného pochopení předechozího vývoje. Studium Quesnayových názorů si objasníme také jeden z klíčových bodů vývoje politické ekonomie — dobu, v které se politická ekonomie začíná konstituovat jako věda.

Překladatel Dr. Vojtěch Zamarovský doplnil knihu velmi dobrým úvodem a podrobnými poznámkami. Z úvodu si čtenář utvoří obraz o době, v které Quesnay psal, dozví se mnoho zajímavého o životě tohoto slavného vědce a je poučen o významu fysiokratismu pro politickou ekonomii.

Jiří Novozámský